ЧӘБҺӘ ЈОЛЛАРЫ

Исмајыл ШЫХЛЫ.

Чәбһә јоллары чох ағыр вә узун олур. Һәр дәгигә бир илә дөнүр, торпағын һәр гарышы сону көрүнмәјән мәсафәјә чеврилир. Кетдикчә кедирсән, дизин-дизин сүрүнүрсән, гара-човғуна дүшүрсән, сәни мәрмиләр диксиндирир, бомбалар ојадыр, бә'зән јанында инсан нәфәси, инсан һәниртиси ахтарырсан, тапмырсан. Сәнкәр достун јары јолда галыр, онун исти әли овчунда сојујур, көмәк едә билмирсән. Арадан илләр кечиб фәсилләр доланса да нәмли сәнкәрләрин ачысы унудулмур. Бә'зән јухуда ишыглы пулемјот күлләләри үстүнә учушур, көјә совурулан торпағын алтында галырсан, јер ләрзәјә кәлир, ким исә үстүнә атылыр, кими исә вуруб јерә сәрирсән, гулагларында минамјотлар улашыр, барыт түстүсү сәни боғур, јухудан һөвлнак ајылырсан. Севинирсән. Сәһәрәчән хатирәләрлә јашајырсан...

Мүһарибә бизи институтун сон курсунда, дөвләт имтаһаны вердијимиз заман јахалады. Әввәлчә инанмадыг, даһа доғрусу, инанмаг истәмәдик. Ахы, бизим бир-биримизә һүчум етмәмәк һаггында мүгавиләмиз варды! Лакин азачыг сонра радио һәр шеји тәсдиг етди. Бирчә анда фикримиздә, гәлбимиздә чахнашма башлады. Бакы шәһәри уғулдады. Һамымыз јола һазырлашдыг. Бу јол исә узун олду...

Мәним чәбһә јолум Дәрбәнд шәһәриндән башлады. Бу о заман иди ки, Моздок әтрафында гызғын дөјүшләр кедирди. Грозны шәһәри һавадан һүчума мә'руз галырды. Нефт мә'дәнләри јанырды. Фашистләр Сталинграды алмаг вә Волганы кечмәк истәјирдиләр. Биз исә Дәрбәнд әтрафында истеһкам тикирдик. Вәзијјәт ағыр иди. Фашистләр ирәлиләјә биләрдиләр. Онлар Гафгаз дағларыны аша биләјәчәкдиләр. Азәрбајчана, биринчи новбәдә дә Бакыја, мәһз бурадан, Дәрбәнд јолундан адлајыб кетмәк истәјәчәкдиләр. Бураны исә биз кәсмишдик. Бурада јол лап даралырды. Гәдим Дәрбәнд галасынын бир учу Хәзәр саһилинә чыхыр, бир учу исә дағлара дирәнирди. Бурада онларын јолуну кәсмәк даһа асан иди.

Биз кечә-күндүз чалышырдыг. Танк әлејһинә хәндәкләр газыр, дәмир дирәкләр басдырыр, тиканлы мәфтилләр чәкирдик. Сәнкәрләр дүзәлдир, пулемјот вә минаатанлар үчүн мазгаллар һазырлајырдыг. Шәһәрин күчәләриндә дә һәр еһтимала гаршы баррикадалар дүзәлтмишдик. Һәтта шәһәр мүһасирәјә алынарса әһалинин су илә нечә тә'мин етмәк һаггында да фикирләшмишдик. Шәһәрин ағсаггаллары бизим командирләрә гәдим Дәрбәнд галасынын кизли су анбарыны да көстәрмишдиләр.

Лакин алманларын ајағы бу торпаглара дәјмәди. Онлар Моздокдан бу јана кәлә билмәдиләр. Бизи башга чәбһәјә јолладылар. Биз Хәзәр саһилиндән Гара дәниз саһилинә, Туапсе тәрәфә, орадан исә Краснодар шәһәринә доғру ирәлиләдик.

Ирәлиләдик демәк дүз дејил, әслиндә биз бу јоллары дизин-дизин сүрүндүк, гарыш-гарыш кечдик. Бизим чәбһәнин гаршысында вәзифә гојулмушду: дағлары ашыб Краснодара кечмәк вә дүшмәнин архасыны кәсмәк. Јоллар бағлы иди. Әтрафы гар бүрүмүшдү. Бүтүн кечидләр фашистләрин әлиндә иди. Бизим гошунлар дағлардакы Шабанов јохушларында мөвге тутмушдулар. Бурадан танклар, топлар, машынлар кечмәли иди. Јол исә јох иди. Һәтта балача чығыр белә нәзәрә чарпмырды. Галын вә сых мешәликдә галмышдыг. Јахында кәнд-кәсәк дә јох иди. Февралын човғуну дағларда даһа сәрт вә дәһшәтли иди.

Бүтүн чәбһә, бүтүн һиссәләр әл-әлә верди. Истеһкамчылар көрпү салдылар, мешәнин ағачларыны кәсиб јол ачдыг. Доғранмыш ағачлары јерә дөшәдик ки, машынлар палчыға батмасын, сүрүшүб дәрәјә јуварланмасын. Бир күндә ики-үч километрдән артыг јол дүзәлтмәк мүмкүн олмурду. Орду анчаг бу гәдәр ирәлиләјә билирди. Машынлар өз күчү илә јохуша галха билмирди. Биз јоғун кәндирләри тәкәрә бағлајыб Волга бурлаглары кими машынлары дикдирә галдырырдыг. Бир машын јохушун гашына чатдыгдан сонра кери гајыдыр, новбә илә топлары, «катјуша»лары, ағыр минаатанлары јухары чыхардырдыг. Јахшы јадымдадыр, чәбһә команданы орду кенералы Петров өзү јолун ортасында дајаныб сәһәрдән ахшама гәдәр һәрәкәти тәнзим едирди. Јемәк чатмырды. Сурсат аз иди. Арха илә әлагәмиз кәсилмиш кими иди. Сојуг олмасына бахмајараг, бүтүн күнү гар-тәр вә палчыг ичиндә әлләшир, кечә исә очаг гырағында, гарын үстүндә мүркүләјирдик. Һәр дөрд нәфәрә бир очаг галајырдыг. Новбә илә очаға одун атырдыг ки, сөнмәсин. Кечәләр елә бил мешә, Шабанов јохушлары, дәрин дәрәләр од тутуб јанырды. Очагларын сајы-һесабы олмурду. Кенераллар да бизимлә бәрабәр очаг гырағында, јүнкүл машынларын ичиндә мүркүләјирдиләр. Нәдәнсә дүшмән тәјјарәләри һеч көрүнмүрдү. Бәлкә шахтадан, човғундан горхараг гарлы дағлара јахынлаша билмирдиләр. Бәлкә дә Сталинград әһвалатындан сонра өз башларынын һајына галмышдылар...

Нәһајәт Шабанов јохушларыны ашдыг. Сөзүн дүзү чәбһәнин нәфәсини илк дәфә бурада дујдум. Топ вә пулемјот сәсини илк дәфә бурада ешитдим. Сәнкәрдән кери гајыдан јаралылара илк дәфә бурада раст кәлдим. Илк өлүмлә дә бурада гаршылашдым. Әввәлчә сарсылдым. Ағачын дибиндә, әлләри вә башы сарыглы бир кәнчин сојугданмы, јохса алдығы јараданмы өлдүјүнү көрәркән онун гаршысында дајандым. Бу накам кәнчин, мәним һәмјашымын, сон анда нәләр дүшүндүјүнү, нәләр арзуладығыны, јолуну кимләрин көзләдијини билмәк истәдим. Анчаг бу мүмкүн дејилди. Кәнч шинелин јахасыны галдырмышды. Күрәјини ағача сөјкәмиш вә отурдуғу јердәчә донмушду. Кирпикләриндә, гашларында гар галагланмышды. Әлачым олсајды ону нәфәсимлә исындириб донуну ачардым. Синәмә басыб үрәјимин дөјүнтүләриндән она верәрдим. Нәм вә палчыглы боз шинелимә бүкәрдим ки, үшүмәсин. Амма нә едәсән ки, чәбһә јолларында дајанмаг, сентименталлыг вә философлуг етмәк мүмкүн дејилди. Белә зәифлик үстүндә адамы данлајырдылар да. Чәбһәнин өз ганунлары вар. Амансызлыг вә сәртлик олмаса ирәлиләмәк чәтинләшәр.

Шабанов јохушларындан сонра сүр'әтимиз артды. Краснодар шәһәри, Северски, Илски, Ахтирски станитсалары әтрафында вурушдуг. Алманлар мүһасирәјә дүшәчәкләриндән горхараг тәләсик кери чәкилдиләр. Крымскаја станитсасына гәдәр гачдылар. Орада исә јерләрини мөһкәмләндирәрәк јаза гәдәр дајандылар. Биз Кубан чајы саһилләриндә, гамышлы, колмәчәли јерләрдә сәнкәрә јатдыг. Десант һазырлығына башладыг. Азачыг сонра резин пантонларда (гајыгларда) һәрәкәт етдик. Бир нечә дәфә һүчумумуз мүвәффәгијјәтсиз кечди. Көрүнүр, јахшы һазырлашмамышдыг. Она көрә дә гуруда мөвге тутан фашистләр асанлыгла бизим гаршымызы алыр, резин пантонларымызы партладырдылар. Лакин биз дајанмыр, јени-јени һәмләләр едирдик.

Бу вурушмалар бир нечә ај чәкди. Маја гәдәр онлары јерләриндән тәрпәдә билмәдик. Мајда исә сыхышдырыб кери чәкилмәјә мәчбур етдик. Сонра да Таман јарымадасына гәдәр говдуг. Алманлар бурада да дајана билмәдиләр. Биз Таман шәһәрини азад етдик вә Керч суларына чыхдыг. Бурада гаршымызы ганлы сулар кәсди. Дајанмалы вә јени һүчума һазырлашмалы олдуг. Гара дәнизлә Азовун бирләшдији јер нә гәдәр енсиз олса да Крым саһилинә кечмәк чәтин иди. Јолу дәниз сулары вә саһил боју бизә тушланмыш топ, пулемјот лүләләри кәсмишди.

Октјабр ајында илк десант әмәлијјатына башланылды. Мәним хидмәт етдијим он доггузунчу пантон баталјону Дузлу көл адланан јердә дајанмышды. Биз дә һазырлашырдыг. Тамандан он сәккиз километр аралы, Новороссијск јолу үстүндә олан бу јердә дәнизин саһилини алманлар миналамышдылар. Биз әввәлчә бу миналары тәмизләдик. Тиканлы мәфтилләри көтүрдүк. Катерләрин вә мотоботларын саһилә јан алмасы үчүн көрпүләр дүзәлтдик. Бундан сонра пијада һиссәләри, десант дәстәләри, топчулар, һәрби хәстәханалар, дәниз пијадалары, истеһкамчылар ахышыб кәлди. Ири катерләр, гырычы гајыглар, мотоботлар дәниздә ловбәр салдылар. Кенерал Петров вә Баш гәраркаһын нүмајәндәси маршал Тимошенко өзү кәлиб һазырлыг ишләрини јохлады. Елә һәмин кечә, гаранлыгдан истифадә едәрәк, дәнизлә Крым саһилинә һәрәкәт етдик. Һава тутгун иди. Дәниз чалхаланырды. Катерләр, мотоботлар ишыгсыз һәрәкәт едирдиләр. Боғуг уғултудан башга һеч нә ешидилмирди. Биз еһтијатла овчумузда папирос сүмүрүр, үзүмүзә чырпылан сулара фикир вермәдән гаршыдакы саһилә бахырдыг. Һәм бизим, һәм дә дүшмәнин јерләшдији саһилләр сусурду. Биз јолу јары етдик. Сонра гаранлыгдан истифадә едәрәк лап гуруја јахынлашдыг. Елә бу вахт Таман, Кардон Илич, Сенној, Чушга тәрәфләрдән шиддәтли топ атәшләри башлады. Дәрһал да һавада тәјјарәләр угулдады. Анладыг ки, һиссәләримиз бизә јол ачмаг истәјир. Онлар дүшмән саһилини атәшә тутур ки, биз фүрсәтдән истифадә едиб гуруја чыхаг. Дүшмән дә сусмады. Прожекторлар гылынч кими һаваны јарды, пулемјотлар атәшә башлады, фишәнкләр көјдә ојнады. Бизим катерләр саһилә јахынлашды. Онлар да топлардан атәшә башладылар. Сојуг, дәнизин ваһимәси унудулду. Гызармыш вә көзәрмиш күлләләр дәнизә доғру учушса да мотоботлар саһилә јан алды. Пијадалар суја төкүлдүләр. Хырда чаплы топлары, «ПТР»-ләри, максимләри саһилә дашыдыг. Су илә бәрабәр көјә совруланлар, саһилә чатмамыш гајыглары чевриләнләр дә олду. Анчаг кери чәкилмәдик. Крым торпағына ајаг басдыг. Барыт түстүсү ичиндә ирәлиләдик, он километрә гәдәр габаға кетдик. Архадан кәләнләр үчүн мејдан һазырладыг. Бурнумузла, дырнағымызла јери ешиб өзүмүзә сәнкәр дүзәлтдик. Елә илк дәгигәдән һисс етдик ки, бурада чох галмалы олачајыг. Һәр күнүмүз бир ил гәдәр узун вә ағыр кечәчәк.

Елә сәһәриси күн алманлар бизи аракәсмәјә салдылар. Архадан көмәк кәлмәди. Әлимиздәки саһәни алмаг вә бизи дәнизә сыхышдырмаг истәјән дүшмәнлә чох вурушмалы олдуг. Бу ганлы дөјүшләр бир аја гәдәр давам етди. Биз Илтикен адлы бир јердә ахыра гәдәр дүшмәнә мүгавимәт көстәрдик. Кечәләр тәјјарәләримиз көмәјимизә чатырды. Бизә јемәк вә күллә кәтирирдиләр. Күнләр кечдикчә сајымыз азалыр, әлимиздәки саһәнин һәчми даралырды. Архамыздакы дәнизин уғултусу, ләпәләрин нәрилтисини лап јахындан ешидирдик. Дүшмән дә буну билирди. Онлар әмин идиләр ки, кеч-тез бизи ја әсир алачаг, ја да дири-дири дәнизә төкәчәкдиләр. Һәтта Октјабр бајрамы габағы нојабрын алтысында үстүмүзә вәрәгәләр дә төкдүләр. Бизи хәбәрдар етдиләр ки, сабун вә палтар һазырлајын, бајрам мүнасибәти илә дәнизә чиммәчәксиниз. Лакин биз сарсылмадыг. Кечә илә һүчума кечдик. Мүһасирәни јардыг. Дүшмән ваһимәјә дүшдү. Онлар елә билди ки, саһилә јени десант чыхарылмышдыр. Биз бундан истифадә едәрәк, ирәлиләдик. Митридат галасыны алдыг. Амансыз вурушмалардан сонра өз һиссәләримизә гарышдыг...

Үстүмүздән бир гыш да кечди. Баһарда Крымы азад етдик. Чәбһә јолларымыз јенидән узанды. Белорусијаны кечдик, Литва торпағында олдуг, нәһајәт илк дәфә алман әразисинә ајаг басдыг. Бизим һиссәләр сәрһәдди кечәрәк Шәрги Прусијаја гәдәр гојду. Балтик саһилләринә чатдыг. Кенигсберги алдыг. Фриш Гаф көрфәзиндә дајандыг. Гәләбәни дә бурада гаршыладыг.

Арадан ијирми илдән чох кечмишдир. Анчаг чәбһә јоллары унудулмур. Бә'зән нәфәсини дәрмәк үчүн дајаныб, кери, өмүр јолларына бахырсан, өтән илләри хатырлајырсан. Кечән илләр бүтүн севинчи вә кәдәри илә бирликдә карванины чәкиб сәнә доғру кәлир. Истәр-истәмәз дөнүб габаға бахырсан, гаршыда ағыр мүһарибә илләрини хатырладан јолларын олмамасыны истәмирсән. Истәмирсән ки, сәнин балаларын да сәнин кими нәмли сәнкәрләрдә сүрүнсүн, боз шинелә бүрүнүб барыт түстүсү илә нәфәс алсын, чәбһәләрдән-чәбһәләрә дүшсүн. Чүнки чәбһә јоллары ағыр вә узун олур. Илләр кечсә дә, ачысы, ағрысы унудулмур, јаралары гөвр едиб көјнәјир.

Бәли, чәбһә јоллары чох узун вә мәшәггәтли олур. Мән бу јолдан кечмәји һеч кәсә арзу етмирәм.

Билдириш

Азәрбајчан Јазычылары Иттифагы Совет Силаһлы Гүввәләринин 50 иллијинә һәср едилмиш әдәби-бәдии кечә кечирир.

КЕЧӘНИН ПРОГРАМЫ:

1. Шаир вә насирләрин чыхышы: чәбһә хатирәләри, ше'рләр.
2. Консерт.

Кечә бу ил феврал ајынын 22-дә ахшам саат 7-дә Натәван адына клубда (Хагани 25) олачагдыр.